

# „A TÖBBIEK IS PRÓBÁLTAK HÍRADÓT CSINÁLNI, DE NEM TUDTAK”

Filmhíradók a koalíciós korszak médiamezőjében  
Magyarországon, 1945–1948

Bene Márton

(Társadalomtudományi Kutatóközpont,  
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar)

Sükösd Miklós

(University of Copenhagen, Department of Communication)

*A tanulmány beérkezett: 2020. március 2., opponálás: 2020. március 20. – 2020. április 14.,  
véglegesítve: 2020. június 1.*

## ÖSSZEFOGLALÓ

Kutatásunkban az 1945 és 1948 közötti koalíciós korszak médiamezőjének és politikai kommunikációjának fontos, ám korábban részletesen nem vizsgált médiumát, a filmhíradókat elemezzük. A filmhíradókat Bourdieu fogalmi keretére támaszkodva, működési logikájuk és közönségtökéjük alapján kísérjük meg elhelyezni a korabeli médiamezőben. A dolgozat első része bevezeti a közönségtöke fogalmát, amely az adott médium által elért közönség nagyságára és a közönség bizalmára utal. A tanulmányban a korszak politika- és médiatörténetét tárgyaló szakirodalmat, elsődleges forrásokat, korabeli közvélemény-kutatási eredményeket használjuk fel, illetve az elérhető filmhíradók tudósításait vizsgáljuk. A filmhíradók jelentős közönséggel, ám a korabeli pártsajtóénál feltehetően alacsonyabb szintű bizalmi tőkével rendelkeztek. A filmhíradók gyártását és terjesztését biztosító infrastruktúra kiépítésében – a híradók gyártási kapacitásának területén és a mozik megszerzésében – hamar behozhatatlan előnyre tett szert a Magyar Kommunista Párt (MKP). A gazdasági szempontok azonban mindvégig fontosak maradtak minden koalíciós párt számára: a pártok tulajdonában álló moziknak a pártfinanszírozás számára bevételt kellett termelniük. A filmhíradók – az állami közszolgálati feladatot ellátó *Heti Hírek* és az MKP-hoz tartozó *Maifirt Krónika* híreinek – tartalomelemzéséből kiderül: a híradók a politikához óvatosan közelítettek. A *Maifirt Krónika*ban azonban a politikai szempontok mindvégig jelen voltak, és a legfontosabb, stratégiai időszakokban e filmhíradót nyíltan a kommunista párt propagandacéljaira használták fel.

**Kulcsszavak:** 1945–1948 ■ koalíciós korszak ■ filmhíradó ■ médiarendszer ■  
médiamező ■ politikai kommunikáció ■ Magyar Kommunista Párt (MKP) ■ Független  
Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP)

Az 1945–48 közötti koalíciós időszak sajtótörténetét a szakirodalom viszonylag részletesen tárgyalja (például Z. Karvalics, 2001; Loppert, 2004; Sz. Nagy, 2018). A közelmúltban a sokáig nem kutatott Magyar Rádióval kapcsolatban is hiány-

pótló monográfia látott napvilágot (Simándi, 2012). A korszak médiamezőjének harmadik eleméről, a filmhíradókról azonban nagyon kevés ismerettel rendelkezünk. Tudomásunk szerint két rövid tanulmányon kívül (Zalai K., 1990; Petrik é. n.) nem született önálló történeti munka a témában. Mindössze néhány, a korszak sajtó- és tájékoztatástörténetével foglalkozó írás érinti röviden a filmhíradók kérdését (például Vass–Zalai K., 1992; Z. Karvalics–Andreides, 2001).

Tanulmányunk egyik célja, hogy a filmhíradókat elemezzük és elhelyezzük a korszak politikai mediaszerkezetében. Másik célunk egy újszerű elméleti fogalmi keret felvázolása, amely lehetővé teszi a mediaszerkezet elemzését, az egyes médiumok elhelyezését és ezek vizuális megjelenítését.

A politikai hírmédia szféráját Bourdieu elméletével összhangban *mezőként*, azaz *pozíciók* állandóan változó *strukturált tereként* fogjuk fel. E mezőt az adott szereplők (mediaszervezetek) *működési logikája*, illetve a mező *speciális tőkefajtája* alapján strukturálhatjuk. Amellett érvelünk, hogy a politikai hírmédia működésében három működési logika különböztethető meg: a *gazdasági logika*, a *politikai logika* és az ezektől elkülönülő *autonóm médialogika*.

A médiamezőben<sup>1</sup> az egyes médiumok speciális tőkéjének a *közönségtőkét* tekintjük. A közönségtőke általunk kialakított, új fogalom, amely az adott médium által elért közönség *nagyságából* és a közönség *bizalmából* tevődik össze. A tanulmány célja, hogy azonosítsa a különböző szereplők által gyártott filmhíradók *működési logikáját* (mennyire követtek gazdasági, politikai vagy autonóm médialogikát), illetve közönségük jellemzőit. E tényezők alapján kaphatunk ugyanis képet arról, hogy hol és hogyan helyezkedett el e médium a koalíciós korszak médiamezőjén belül. Az időbeli távolság és a rendelkezésre álló adatok sokszor nem teszik lehetővé e szempontok teljes és pontos mérését. Ugyanakkor az elérhető források és adatok alapján számos következtetést levonhatunk. Kutatásunkban három adatforrásra támaszkodunk.

1. A filmhíradók gyártásának és terjesztésének (a mozik működtetésének) politikai háttéréről és gazdasági jelentőségéről a korszak politika- és média-történetével foglalkozó szakirodalomból és a feldolgozott történeti *forrásokból* számos, a filmhíradók szempontjából is releváns információt használunk fel.

2. A filmhíradók közönségéről a korszakban készített *közvélemény-kutatási eredmények* nyújtanak elsődleges adatokat. 1945 és 1949 között az MTI keretein belül működött a Magyar Közvéleménykutató Intézet, amely a korszak kutatási szakmai színvonalán, politikai befolyástól mentesen működhetett (Lénárt, 2005). Az MKI a korszakban általánosnak számító kvótás mintavételt alkalmazta, amelynek során a kutatók az osztályhelyzet, a nem, és országos felvételek esetén a településtípus szerint törekedtek reprezentativitásra. A lekérdeszésekre személyesen, kérdezőbiztosok segítségével került sor (Lénárt, 2005). Az intézet kutatási jelentései elérhetőek az Országgyűlési Könyvtárban, s ezekből lehetőségünk nyílt a filmhíradók közönségére vonatkozó kutatások eredményeinek feldolgozására.

3. A harmadik adatforrást maguk a *filmhíradók* alkotják. A Magyar Nemzeti Filmarchívum digitalizálta és online nyilvánosan elérhetővé tette az 1913 és 1958 között működő filmhíradók kiterjedt gyűjteményét.<sup>2</sup> Az 1945–48 közötti korszakban működő három hazai filmhíradóból kettő, a rövidéletű központi *Heti Hírek*, és a mindvégig meghatározó, egy ideig monopolszerepet élvező, a kommunista párthoz köthető *Mafirt Krónika* adásai itt hiánytalanul elérhetőek. A filmhíradók működési logikájának alaposabb megismeréséhez e híradók *tartalomelemzését* is elvégeztük. Mindezek alapján képet kaphatunk arról, milyen tartalom, működési logika és közönségtőke jellemezte a filmhíradókat. Így a filmhíradók elhelyezhetőek lesznek a koalíciós korszak médiamezőjében.

#### ELMÉLETI KIINDULÓPONTOK: A MÉDIAMEZŐ HÁROM PÓLUSA ÉS A MÉDIUMOK KÖZÖNSÉGTŐKÉJE

Pierre Bourdieu mezőelmélete (Bourdieu, 1993, 2000) alkalmas kiindulást, fogalmi keretet kínál a médiaszerkezet történetileg változó dinamikájának megértéséhez. Bourdieu az egyes társadalmi szférákat mezőként, azaz pozíciók strukturált tereként fogja fel.

Bár Bourdieu maga is utal néha az újságírói mezőre (Bourdieu, 1966), és külön munkában foglalkozik is a média kérdésével (Bourdieu, [1999] 2001), de mezőelméletét más szférákkal ellentétben nem alkalmazta szisztematikusan a média területére (Hovden, 2008). Néhány követője azonban megtette ezt, s így születtek elemzések a francia újságírói mező szerkezetének változásairól (Champagne, [1995], 2005). A mezőelmélet a médiakutatásban is alkalmazható fogalmi keretként jelent meg (Benson, 1999).

Bourdieu felfogásában az egyes mezőkben a szereplők a mező *specifikus tőkájéért* folytatnak küzdelmet. A mező *autonóm pólusának* közelében azok a szereplők helyezkednek el, akik a mező specifikus értékelési rendszere (a média-mező esetében a média-autonómia) szerint szervezik meg működésüket. Más szereplők működését azonban nem autonóm, hanem politikai-gazdasági logika hatja át. Az egyes mezőknek azon tagjai, akiknek ez utóbbi az elsődleges célja, az ún. *heteronóm pólus* közelében helyezhetőek el. Az egyes tőketípusok átválthatóak egymásra. A politikai-gazdasági tőkéből más specifikus mezőkre jellemző tőkék származhatnak, ahogyan a specifikus mezők különböző tőkefajtáit is lehetséges politikai-gazdasági tőkére váltani.

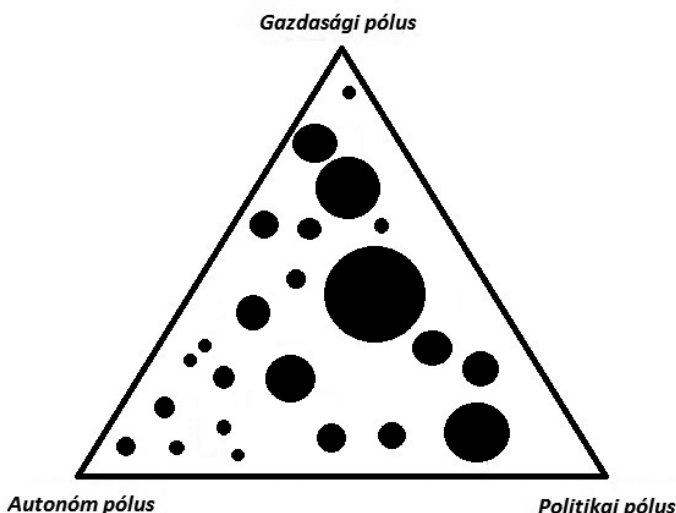
Benson (1999) a mezőelmélet médiaszerkezetre való alkalmazása kapcsán bírálja a bourdieu-i elmélet azon elemét, hogy a heteronóm pólus összemossa a politikai és a gazdasági logikákat. Való igaz, hogy a politikai és a gazdasági szféra is hajlamos saját logikáját egyfajta külső értékelési rendszerként érvényesíteni más szférák működésében, így a médiatérben is. Két különböző típusú külső befolyásról van azonban itt szó. A két szféra hatásainak eltérő je-

lentségét jól mutatja, hogy a különböző médiarendszerek tipizálásakor az egyik legfontosabb szempontként jelenik meg, hogy azok a politikai és a piaci befolyás által határolt kontinuumon hol helyezkednek el (Hallin–Mancini, [2004], 2008).

Érdeemes ezért a heteronóm pólust kettébontani, és különválasztani a politikai és a gazdasági pólusokat. A *politikai pólus* közelébe eső médiumok bizonyos politikai szereplők hatalmpolitikai törekvéseit kívánják szolgálni működésükkel. A *gazdasági pólushoz* húzó médiumoknál a piaci profit elérése a működés elsődleges célja. Az *autonóm pólus* közelében a politikai és gazdasági céloktól független célok és gyakorlatok mozgatják a médiaszereplőket. Ez lehet médiaszakmai szempontoknak, sztenderdeknek való megfelelés, közszolgálati funkciók ellátása a köz érdekében, ismeretek terjesztése, társadalmi normák formálása, stb.

Természetesen e szempontok érvényesülése nem kizárólagos. Egy közszolgálati célokat szolgáló médiumnak is szüksége lehet piaci bevételekre, ahogyan egy elsősorban piaci szempontokat érvényesíteni kívánó médium is tarthat szem előtt bizonyos politikai érdekeket, illetve szakmai normákat. A mezőelmélet alapján az egyes mezőket háromszög alakú tereknek képzelhetjük el a háromszög csúcsai, a politikai, gazdasági és autonóm pólusok között. A médiamező háromszögében az egyes médiumok annak alapján helyezhetők el, hogy működésük során mennyiben érvényesülnek a politikai, a gazdasági, illetve az azoktól független szempontok. Az 1. ábra az mutatja, hogy az adott médium milyen közel áll egyik vagy másik pólushoz, és milyen távol a többi pólustól.

1. ábra. A médiamező tagolódása (a körök az egyes médiumokat, nagyságuk pedig azok közönségtőkét ábrázolja)



A médiamezőben tehát a médiumok elhelyezkedését az adott médium *működési logikája* határozza meg. Működési logika alatt azt értjük, hogy a vizsgált médium milyen *stratégiai orientációk* köré szervezi működését, azaz milyen általános célok vezérlik a médium kommunikációját. Ezt a médiamező horizontális tagolódásának nevezhetjük.

A médiamező saját tőkefajtájának megragadásához elméleti újításként, új fogalomként a *közönségtőke* fogalmát vezetjük be. Bourdieu is ír arról, hogy a média jelentősége abban áll, hogy a társadalmi valóság meghatározásának szimbolikus hatalmára tesz szert, azáltal, hogy hozzáférése van a közönséghez (Hovden, 2008: 37–40.). Okkal feltételezhetjük, hogy bármilyen stratégiai orientációk is vezessenek egy médiumot, a minél nagyobb közönség elérése és a közönségre való hatásgyakorlás a működést jelentős mértékben meghatározó célként jelenik meg. A közönségtőkét két összetevő alapján konceptualizálhatjuk: az elért közönség *nagysága*, illetve e közönségnek az adott médiumba vetett *bizalma* játszik szerepet. Utóbbi szempont azért fontos, mert egy médium akkor képes hatással lenni a közönségére, ha a közönség bízik a közölt információkban. Mivel minket a médiamező politikai relevanciával bírő része érdekel, ezért ez a két tényező még kiegészíthető egy, a politikai tartalmak mennyiségére vonatkozó súllyal. A politikai médiamezőben értelemszerűen kevésbé releváns az a szereplő, amely bár nagy, és az adott médium felé bizalommal lévő tömeget ér el, de politikai tartalmakat csak elvéve közöl.

A közönségtőke fogalma egyrészt azért alkalmas a médiamező tagolására, mert olyan tőkefajtról van szó, amelynek növeléséért a mező szereplői – orientációtól függetlenül – versenyt folytatnak egymással. Másrészt pedig azért, mert a médiamező e tőkén keresztül tud hatást gyakorolni más mezőkre (például a politikai mezőre). A politikai szereplők számára a közönség elérése fontos politikai erőforrás, ezért nagy szükségük van a médiamezőben, az egyes médiaszervezeteknél összpontosuló közönségtőkére. Ehhez kétféleképpen férhetnek hozzá. Egyrészt úgy, hogy a közönségtőke (a médiumok) jelentős részét a médiamező politikai pólusára (az 1. ábrán a jobb sarokba) tudják vonzani. Ha azonban a közönségtőke nagyobb mennyisége messzebb esik a politikai pólustól, akkor a politikai szereplők ehhez akkor tudnak hozzáférni, ha ők maguk alkalmazkodnak a nagyobb közönségtőkével rendelkező médiumok működési logikájához. Ezt a folyamatot ragadja meg tágabban a mediatizáció elmélete is (lásd például Strömbäck, 2008). A médiamezőt tehát azért e két jellemző, a működési logika és a közönségtőke mértéke alapján strukturáljuk, mert más mezőkkel – különösen a politikai mezővel – való viszonyban ezek játsszák a legfontosabb szerepet.

E modell fogalmi keretével tetszőleges ország és bármely modern korszak médiaszervezete leírható az egyes médiumok két szempont, a működési logika és a közönségtőke szerinti elhelyezésével. Az 1. ábra egy fiktív médiaszervezetet mutat, ahol az egyes fekete körök egy-egy médiumot jelölnek. Ezek

térbeli elhelyezkedése (horizontális tagolódás) az adott médium működési logikáját, míg a körök mérete a médium közönségtőkéjét jelöli. E fogalmi keret és annak vizuális megjelenítése azért hasznos, mert más makroszintű megközelítéssel szemben (pl. strukturalista-funkcionalista elméletek, médiarendszer-elméletek) a médiamező különböző történelmi kontextusokban, dinamikus módon, más mezőkkel való kölcsönhatásában ragadható meg. Ezért jól alkalmazható a történelmi jellegű, a média változásait hosszabb távon vizsgálni kívánó elemzés számára. Végül megjegyezzük, hogy a modell alapvetően nem normatív jellegű.

#### AZ 1945–48 KÖZÖTTI KOALÍCIÓS KORSZAK MÉDIAMEZŐJE

Az 1945–48 közötti koalíciós időszakot a második világháborús pusztítás és veszteségek okozta rendkívüli gazdasági helyzet, új politikai rendszer bevezetése, valamint a teljes nemzetközi kontextus gyökeres megváltozása jellemezte. Mindezek következtében a politikai mezőben szokatlanul nagymértékű hatalmi erőforrás összpontosult (a korszak politikai szerkezetéről lásd Romics, 2010). Annak ellenére így volt ez, hogy a közhatalom jelentős részét a Magyarországot felszabadító és egyszersmind megszálló hatalmakat reprezentáló Szövetséges Ellenőrző Bizottság képviselte (Földesi, 2009). A demokráciát érvényre juttatni kívánó politikai mező a társadalmi élet olyan területeit is saját döntési hatáskörébe vonta, amelyek a későbbi liberális demokráciák körülményei között szokatlanul számítanának.

A koalíciós korszak politikai rendszere a *pártokrácia* („particracy”, „partitocracy”) jegyeit mutatta. A politikai hatalmat jelentős részben *közvetlenül* (vagyis nemcsak a törvényhozáson keresztül) a koalíciós pártok gyakorolták, elsősorban a *pártközi értekezletekkel*. A pártokrácia jellemzőinek mindegyik eleme jelen volt a koalíciós korszak politikai mezőjében: erős tömegpártok (pl. az FKgP több mint 900 ezer taggal rendelkezett); *domináns szerep* a kormányzati politika meghatározásában és végrehajtásában (a pártközi értekezletek biztosították, hogy a politikai döntéseket a pártok közötti erőviszonyok, ne pedig intézményes eljárások, pozíciók vagy egyéb szempontok határozzák meg) és *klientelizmus* avagy *patronázsrendszer* (állami állásokat, a legalsó szinteket is beleértve, szinte kizárólag párthovatartozás alapján lehetett betölteni) (De Winter–Della Porta–Deschouwer, 1996: 217). Ennek megfelelően a médiamező, a médiaszervezetek jelentős részét maguk a pártok tulajdonolták, és a média politikai kontrollját is elsősorban közvetlenül a pártok, nem pedig az állam szervezetei biztosították.

A médiaszervezetek által használt kommunikációs technológia alapján a koalíciós korszak médiamezőjének három elemét különböztethetjük meg.

## A sajtó

Az első elem a sajtó volt, amely a korszakban közvetlenül a politikai pártok alá tartozott. Az 1945–48 közötti koalíciós időszakban csak pártok kaphattak lapengedélyeket (Sz. Nagy, 2014). Ennek megfelelően a sajtó a *médiamező politikai pólusa* közelében helyezkedett el. A napi- és hetilapok elsősorban a pártok propagandaeszközeként, szócsöveként szolgáltak, a szerkesztőségek élén pedig az esetek döntő többségében a pártok vezető politikusai álltak.

A sajtó egészének közönségtőkéje meglehetősen nagy volt. Az *olvasóközönség nagyságát* jelzi, hogy egy 1945. októberi közvélemény-kutatás szerint a választadók 80-83%-a rendszeresen olvasott napilapot.<sup>3</sup> A közönségtőke másik összetevőjéről, a lapok *bizalmi tőkéjéről* kevesebbet tudunk. Meglehetősen nagy és sokszínű volt a kínálat a főként politikai tartalmakat nyújtó napilapok sokszínű piacán. Ezért okkal feltételezhetjük, hogy az olvasók olyan napilapokat fogyasztottak, amelyeknek tartalmában megbíztak.<sup>4</sup> Természetesen a különböző napilapok és hetilapok között jelentős különbségek mutatkoztak a politikai kontroll és a hatalmpolitikai logika érvényesülése, valamint a közönségtőke tekintetében, ennek részletes tárgyalására azonban itt nincs módunk (de lásd például Takács, 2015).

### Magyar Központi Híradó Rt. – Magyar Rádió

A médiamező második elemét a közszolgálati funkciókat betöltő *Magyar Központi Híradó Rt.* és a hozzá tartozó szervezetek alkották. Az MKH Rt. mamutvállalként működött, amely magába foglalta az MTI-t, a Magyar Rádiót, a Magyar Filmirodát, a Magyar Országos Tudósítót és a Magyar Hirdető Irodát. Ám e konglomerátumon belül huzamosabb ideig létező önálló médiumnak csak a Magyar Rádiót tekinthetjük. A vállalat lényegében az *állami, közszolgálati média* funkcióját töltötte be, azonban nemzetközileg is egészen egyedülálló módon *a pártok tulajdonában állt*. E mamutvállalat hasonló „portfólióval” már a Horthy-korszakban is létezett, azonban ekkor még magántulajdonként működött. A koalíciós korszakban a céget fasiszta múltjára hivatkozva köztulajdonba vették. A pártok hatalmi pozícióját jelzi azonban, hogy az állam nem saját kezelésbe vette a központi médiavállalatot, hanem a részvényeket a pártok és a szakszervezetek között osztották fel (a folyamatról lásd, Vida, 1975).

A koalíciós korszak médiamezőjében a legnagyobb közönséggel a Magyar Rádió bírt. A 200 ezer rádió-előfizető és további 200 ezer elő nem fizető, de rádiózó háztartásnak köszönhetően a rádió esetében az egy médiumnál összpontosuló legnagyobb közönségrészesedésről beszélhetünk (lásd: Simándi, 2012). A sajtóhoz hasonlóan a rádió bizalmi tőkéjéről is viszonylag kevés konkrétumot tudunk. Közvetett adataink azonban vannak: közvélemény-kutatási eredményből tudjuk, hogy az előfizetők 85%-a naponta hallgatta a rádió hí-

reit. A hallgatóknak nagyjából negyede követte leginkább a hírekért a rádiót, a többi előfizető elsősorban a kulturális tartalmakat jelölte meg válaszaiban.<sup>5</sup>

A Rádiót alapvetően a médiamező autonóm pólusához közelebb helyezhetjük el. Bár léteztek a működésére vonatkozó politikai elvárások – főként az engedélyt megadó SZEB részéről –, azonban közvetlenül hatalompolitikai célokat egészen 1948-ig nem kellett szolgálnia. Autonómiáját leginkább éppen a SZEB-utasítások korlátozták. Ezek többek között a koalíciós pártok közötti konfliktusokról való beszámolókat tiltották a rádióknak. Emellett a rendszer demokratikus ideológiájának népszerűsítése is a rádió alapvető funkciói közé tartozott (lásd: Vida, 1988). E tág kereteken belül azonban az Ortutay Gyula és Schöpflin Gyula által vezetett Rádió kiterjedt autonómiával rendelkezett.

### A filmhíradók

A koalíciós időszak médiamezőjének harmadik elemét a *filmhíradók* képezték. A korszakban azonban erről a területről tudunk a legkevesebbet. Dolgozatunkkal ezért egyrészt a történeti szakirodalomban tátongó úrt szeretnénk mérsékelni. Másrészt a médiamező és a közönségtöke fogalmain alapuló elméleti keretünk használhatóságát teszteljük. E fogalmi keret alapján kíséreljük meg elemezni a filmhíradók médiamezőben elfoglalt pozícióját – a meglévő történeti szakirodalomra, a korszak közvélemény-kutatásaira és saját, a filmhíradók tartalmára irányuló kutatásunkra támaszkodva.

## MOZIPOLITIKA ÉS A FILMHÍRADÓK KÖZÖNSÉGE A KOALÍCIÓS KORSZAKBAN

### Mozik a gazdasági és politikai logika között

Magyarországon már 1913 óta létezett rendszeres filmhíradó (Barkóczi, 2017: 17). A rövid, 1-2 perces hírblokkokból álló, hetente megjelenő filmhíradókat általában nagyfilmek előműsoraként vetítették a mozikban (Fekete, 2014). A Horthy-korszakban a Magyar Film Iroda Részvénytársaság híradója lényegében monopolhelyzetet élvezett annak köszönhetően, hogy 1926-tól minden moziban kötelezővé vált az MFI-híradók vetítése. Ez a kisebb, független filmhíradók gyors elsorvadásához vezetett (Petrik, é. n.).

A politikai mező túlhatalma a médiamező, s ezen belül a filmhíradók felett tehát nem csak az 1945-ös változások következménye. Legalább az 1930-as évektől kibontakozó, több rendszeren átívelő, hosszútávú folyamat ez, függetlenül a politikai rendszerben és a politikai elitben lezajlott változásoktól (vö. Joó, 2007; Barkóczi, 2017).



A mozik és a filmhíradók jelentőségét a világháború után újjászerveződő demokratikus pártok is hamar felismerték. A front átvonulása után, a harcok elültével a pártok igyekeztek rátenni a kezüket minél több gazdátlanul maradt, vagy éppen fasiszta tulajdonúnak ítélt filmszínházra. Mint szinte minden területen, a mozifoglalások kapcsán is a kommunista párt reagált a leggyorsabban. Az MKP számos mozi mellett a háború előtti Magyar Film Iroda Rt. vagyontárgyait is kisajátította. Így a közszolgálati funkciókat ellátni hivatott (az Ortutay Gyula vezette Magyar Központi Híradó Rt.-hez tartozó) filmvállalat hiába próbált újra meghatározó szerepre szert tenni, gyártási infrastruktúra hiányában hamar jelentéktelenné vált (Z. Karvalits–Andreides, 2001).

A gyors és ellenőrizetlen mozifoglalások után a politikai elit a tulajdoni viszonyokat a pártközi értekezleteken próbálta rendezni. 1945 és 1947 között három szakaszban zajlott le a mozik felosztása (Tóth, 2008). A korszakra jellemző módon a sajtóhoz hasonlóan a *mozikat is a koalíciós pártok tulajdonába adták*, kizárva ezzel minden más politikai vagy civil szereplőt a területről. 250 férőhelynél nagyobb mozit magánszemély nem kaphatott, kisebb mozit is csak a Belügyminisztérium döntése alapján (Tóth, 2008).

A korszak legfontosabb döntési színterének számító pártközi értekezleteken a *munkáspártok*, különösen a kommunista párt jelentős érdekérvényesítő erővel rendelkezett (Horváth et al, 2003). Ennek megfelelően a mozik elosztásának is az MKP volt a legnagyobb nyertese. Az 1945-ös választási eredmények hatására, a felosztások második szakaszában a választást megnyerő kisgazdapárt javítani tudott az arányokon, különösen a vidéki mozik tekintetében (Tóth, 2008). Az 1946 augusztusa és 1947 márciusa közötti adatok alapján számszerűleg az FKgP filmvállalata, a Kimort rendelkezett a legtöbb mozival. Bevételei azonban jócskán elmaradtak a két munkáspártétól. Ez mutatja, hogy a fontosabb és nagyobb mozik a kommunisták és a szociáldemokraták tulajdonában voltak. A legkevesebb mozival a Nemzeti Parasztpárt filmvállalata, a Sarló rendelkezett, azonban nettó bevétele majdnem ugyanannyi volt, mint a kétszer annyi mozival rendelkező Kimorté (Tóth, 2008: 40.).

A koalíciós korszakban a pártok nem kaptak költségvetési támogatást, így tevékenységük finanszírozását saját maguknak kellett megoldani (Tóth, 2008). A pártfinanszírozás egyik legfontosabb formája a *pártvállalatok* létrehozása volt, amelyek szabadon fejthettek ki gazdasági tevékenységet. A pártok által létrehozott *filmvállalatok* befizetései mindegyik pártnál fontos bevételi forrásnak számítottak. A legkevesebb mozival rendelkező Nemzeti Parasztpárt 1946 és 1949 közötti éves bevételeinek 32-72%-a a mozikból származott (Tóth, 2008). Kissé leegyszerűsítve azt is mondhatjuk: a pártok politikai tevékenységüket részben a mozizásból, az állampolgárok szórakoztatásából finanszírozták.

A korszak egyik legnépszerűbb szórakozási, kapcsolódási formája ugyanis a moziba járás volt.<sup>6</sup> A budapesti válaszadók negyede például hetente látogatta a filmszínházakat (lásd: *1. táblázat*). Azzal, hogy a pártok monopolizálták

a jövedelmező mozi piacot, az itt megjelenő bevételek jelentős része a politikai mezőbe csatornázódott be. A pártmozik bevételei tehát a pártokrácia zavartalan működésének fontos bázisát jelentették.

1. táblázat. Milyen gyakran jár moziba? (1946. június 28–29. Nagy-Budapest területén; MTI Magyar Közvéleménykutató – Jelentés, 1946: 27–31.)

	Értelmiség		Kispolgár		Munkás	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
hetenként 1-szer	24,4	27,3	32,9	29,3	22,5	19
2-szer	5,6	4,3	4,7	9,0	8,3	6
3-szor	3,1	1	3,8	4,2	3,3	3
4-szer	–	–	1,6	2	0,4	–
havonként 1-szer	21,2	20,7	15,7	20,2	27,9	23
2-szer	16,9	16,5	20,6	16	20,8	29
3-szor	4,4	9,8	5,1	6,5	5,4	2
4-szer	–	–	0,5	1,3	1,3	2
évente 1-szer	0,6	–	3,2	1,3	1,3	3
2-szer	4,4	1	0,5	0,6	1,3	1
3-szor	3,8	3,3	1,6	2,7	2,1	2
4-szer	2,5	1	3,5	1,3	0,4	2
5-ször	1,8	5,5	0,5	3,6	–	–
6-szor	1,3	2,1	1	–	0,4	–
6-nál többször	1,2	1	1,5	–	0,8	1
Nem jár, nincs válasz	8,8	6,5	3,3	2	3,8	7
Összesen	100	100	100	100	100	100

### Filmhíradók: a szórakozástól a politikáig

Míg tehát a sokszor veszteséges sajtóvállalataikat a pártok elsősorban hatalmpolitikai megfontolásokból működtették, addig a filmvállalatokat elsősorban gazdasági okokból. A filmhíradó a mozizás velejárója volt, a szórakozni vágyók a nagyfilm előtt a heti filmhíradót is megnézték. A moziknak akkor érte meg filmhíradót sugározni, ha az nem veszélyeztette a gazdasági érdekeket. A sajtófogyasztási szokásokból tudjuk, hogy a korszakban az állampolgárok jelentős része nem díjazta a direkt propagandát és a túlzott pártosságot. Erre mutat, hogy a független, vagy annak tartott lapok (*Világ, Holnap, Magyar Nap*) gyorsan nagy népszerűségre tudtak szert tenni (Vass–Zalai K., 1991; Zalai

K., 1993), míg a pártos irányba elmozduló lapoknál csökkent a példányszám (Loppert, 1998). A mozik és persze a filmek esetében is volt választék, és versenyezni kellett a közönségért. A látogatók a mozik férőhelyeinek átlagosan csak 30-50 %-át töltötték meg (Hubai–Szabó, 2008). A szórakozásra vágyó közönség elvárásainak figyelmen kívül hagyása tehát súlyos gazdasági következményekkel járhatott.

A nézők jelentős része a filmhíradók esetében úgy találkozott politikai tartalmakkal, hogy mozilátogatásának elsődleges célja feltehetően nem a politikai tájékozódás vágya volt. Ez a bizalmi aspektusra hathat, azaz a filmhíradó jelentős közönségrézsenedése nem feltétlenül jár együtt nagy bizalmi tőkével is. Sajnos a moziázi szokásokkal foglalkozó korabeli közvélemény-kutatások arra nem kérdeztek rá, hogy a moziba járók milyen véleménnyel vannak a filmhíradókról. Arra azonban igen, hogy mit szeretnének leginkább látni e hírműsorokban. A nagy-budapesti válaszadók közül a legtöbben a külpolitikai aktualitásokra voltak kíváncsiak – a világháború utáni új nemzetközi helyzetben érthető módon. A második helyen a belpolitikai hírek álltak. A moziba járó emberek többsége azonban a politikához kevésbé kapcsolódó témákat preferálta (2. táblázat).

2. táblázat. Mit szeretne leginkább látni a filmhíradóban? (1946. június 28–29. Nagy-Budapest területén; MTI Magyar Közvéleménykutató – Jelentés, 1946: 27–31.)

	Értelmiség		Kispolgár		Munkás	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Külpolitikai aktualitások	28,4	26,5	24,1	19,8	30,3	30,2
Belpolitikai aktualitások	14,2	22,2	19,1	15,8	18,5	22,6
Egyéb aktuális események	10,7	6,7	15,2	13,6	15	10,4
Tudományos események	10,6	6,7	9,8	11,8	9,8	7,1
Művészi események	14,5	17,4	11,7	16,4	13,7	12,1
Sport	12,3	12,1	15,2	16,4	9,2	13,4
Egyéb, nincs válasz	9,3	6,4	4,9	6,2	3,5	4,2

A gazdasági szempontok mellett persze politikai szempontok is szerepet játszottak a filmhíradók ügyében. A mozgókép jelentős meggyőző potenciáljával a korabeli politikai szereplők is tisztában voltak. Ortutay Gyula, az MKH Rt. elnöke, egy 1947-es nemzetgyűlési felszólalásában így nyilatkozott: „Állí-

tom, hogy a rádió mellett alig van hatásosabb eszköz a magyar élet eredményeinek ismertetésére, mint a jól megszervezett filmhíradó szolgálata, valamint az oktató, demokráciára nevelő filmek típusának mielőbbi megteremtése, sőt még a játékfilmgyártás is.” (idézi: Fekete, 2014: 15.)

### Műsorpolitikai dilemmák: szovjet és amerikai filmek között

A moziműsorral kapcsolatban a hatalompolitikai logika – ahogyan a média más területein is – az MKP-nál volt leginkább jelen. Ennek szemléletes példája, hogy a kommunista filmvállalat, a Mafirt mozijai sok szovjet filmet játszottak, annak ellenére, hogy ezek a hollywoodi filmekkel ellentétben meglehetősen népszerűtlenné maradtak (Takács, 2014). A kommunista párt esetében a mozikkal elérhető anyagi haszon csak másodlagos volt, hiszen a pártvezetők is „tisztában voltak a kor legkorszerűbb és legnagyobb tömegbefolyással bíró médiájának politikai fontosságával” (Hubai–Szabó, 2008: 98). Ugyanakkor azt is látni kell, hogy az MKP bevételeinek több mint 70%-át biztosító, a kommunista párt vállalatait egybefogó holding, a Duna-völgyi Bank és Kereskedelmi Rt. összforgalmának 18%-a a majdnem 1000 főt foglalkoztató kommunista filmvállalathoz, a Mafirthoz kötődött. Tehát a gazdasági szempontok sem lebecsülendők (saját számítás Hubai–Szabó, 2008 adatai alapján).

A Mafirt működésében a politikai és a gazdasági logika konfliktusa a korszakban mindvégig jelen volt. Ezt leginkább a szovjet filmek vetítésével kapcsolatos konfliktusokból tudjuk. A Mafirt szovjet partnere, a Szovexportfilm (illetve elődje a Sojuzintorgkino) és más szovjet szervek folyamatosan támadták a magyar filmvállalatot, hogy kevés szovjet filmet játszik, tehát a gazdasági logikát a politikai logika rovására érvényesíti. A Vörös Hadsereg sajtóirodájának vezetője szerint a „MAFIRT a szovjet filmek kihasználásánál elsősorban nem politikai és propaganda szempontból vezetteti magát, hanem tiszta kereskedelmi szempontból.” (lásd: Murányi, 2005: 78.). A Mafirt vezetői ezzel szemben többször is felhívták a szovjetek figyelmét – már 1945 nyarától – hogy a szovjet filmek vetítése gazdaságilag hátrányos. A Mafirt „minden egyes esetben ráfizet és külön ráfizet” (Angyal György, lásd: Murányi, 2005: 88), amikor szovjet filmeket játszik. Az ok az emberek ódzkodása, hiszen még maguk az orosz katonák is „kimondottan amerikai filmeket reklamálnak” (Öt moziigazgató feljegyzése a Mafirt igazgatóságához, 1945. június 13., lásd: Murányi, 2005: 41, 42.).

A többi párt mozijában eközben előszeretettel játszottak amerikai filmeket, s a versenyhelyzetben a közönségnek választási lehetősége volt. Az öt idézett kommunista moziigazgató ezért is vélte úgy, hogy „a színházak helyzete műsorkötés szempontjából sajnos, a többi politikai pártok kezében lévő színházak műsorkötési és műsorbeosztási politikájától nem szeparálható”. A gazdasági és politikai működési logika együttes jelenlétét Angyal György, a fiatalon el-

hunyt Kovács Imrét követő Mafirt-vezérigazgató világította meg 1947-ben a Vörös Hadsereg sajtóiroda vezetőjének írt válaszában: „A Mafirt kettős célt szolgál: haladó szellemű filmek terjesztése révén a szocializmus irányába befolyásolni a tömegeket és egyszersmind a párt javára gazdasági eredményeket elérni. Azt állítom, hogy ennek a két szempontnak a dialektikus egysége érvényesül általában a filmek kihasználásánál a Mafirt tevékenységében.” (Murányi, 2005: 82.).

A Mafirt működési logikájának és műsorpolitikai dilemmáinak megértése azért is különösen fontos, mert a kommunista filmvállalat a magyar nyelvű filmhíradó-gyártás kitüntetett, sőt a korszak egy részében monopolszereplője volt.

## FILMHÍRADÓK A KOALÍCIÓS KORSZAKBAN

Ismereteink szerint három magyar nyelvű filmhíradó-sorozatot gyártottak a korszakban.

**1. A központi *Heti Hírek*.** A közszolgálati, állami feladatokat ellátó média-konglomerátum, a koalíciós pártok közös tulajdonába kerülő Magyar Központi Híradó Rt.-hez tartozó Magyar Filmiroda Rt. (Mafirt) nem sokkal az ország teljes felszabadulása után, 1945 júniusában adta ki az első *Heti Híreket*. A *Heti Hírek* azonban mindössze 10 számot ért meg, és 1945 novemberében megszűnt.

A Magyar Film Iroda Rt. már 1923-tól létezett és gyártotta különböző címeken 1084 kiadást megérő, nagyjából monopolhelyzetű filmhíradóját. A cég infrastruktúrájának jelentős részét azonban 1945 elején az MKP kisajátította, amit egy 1945. augusztusi kormányrendelet szentesített is (Tóth, 2008). A szükséges erőforrások nélkül a Magyar Központi Híradó Rt. nem tudta fenntartani a közszolgálati funkciót betöltő *Heti Híreket*. A kommunista Mafirthoz került filmlaboratórium és a pártok között szétosztott mozik hiányában 10 szám után, 1945 novemberében megszüntették a filmhíradó gyártását.<sup>7</sup> Ezt követően maga a Magyar Filmiroda Rt. is eljelentéktelenedett (Z. Karvalits–Andreides, 2001).

**2. A kommunista *Mafirt Krónika*.** A *Heti Hírekkel* párhuzamosan indult el a 112 számot megérő, egészen 1948 áprilisáig működő *Mafirt Krónika*. Ezt a kommunista párt filmvállalata, a Mafirt gyártotta. Kezdetben mindkét filmhíradó kéthetente jelent meg, megegyezésük alapján felváltva.<sup>8</sup> A *Heti Hírek* 1945. novemberi megszűnése után majdnem egy évig a Mafirt Krónika maradt az egyedüli filmhíradó. Monopolhelyzetét jól szemlélteti Popper Imre, akkori gárvezető-igazgató egy 1985-ös interjúban elmondott visszaemlékezése: „A többiek is próbáltak híradót csinálni, de nem tudtak, mert csak egy laboratórium volt, a miénk. Vállaltuk mi az előhívást, de megelőzni nem tudtak bennünket semmiben, mert láttuk, hogy mi van a filmjükön. Nekünk különben is sokkal jobb garnitúránk volt, mint bárkinek.” (kiemelés tőlünk – B. M. és S. M.).<sup>9</sup>

A *Mafirt Krónikát* kezdetben 8-10 kópiában készítették el, ezeket először pesti mozikban vetítették. A vidéki mozikba hónapos csúszással jutottak el a filmek. *Popper Imre* elmondása szerint a nyersanyagbeszerzés javulásával később már több kópia is készülhetett.<sup>10</sup>

**3. A kisgazda Heti Filmhíradó.** 1946 szeptemberében azonban a Független Kisgazdapárt filmvállalata, a Kimort is önálló filmhíradóval jelentkezett *Heti Filmhíradó* címen. A *Heti Filmhíradó*nak 1948 márciusáig összesen 66 száma jelent meg (Petrik, é. n.). Ez nagyjából heti rendszerességű megjelenésnek felel meg. Lényegében ezzel egy időben, 1946 októberétől a monopolhelyzetét elvesztő *Mafirt Krónika* is hetente új számmal jelentkezett. A másik két filmhíradóval szemben sajnos a kisgazda híradók elvesztek, nem maradtak fenn.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a filmhíradók mellett egyéb politikai rövidfilmek is léteztek, melyeket a mozikban a filmek előtt vetítettek. Sőt, időnként külföldi (szovjet, francia stb.) filmhíradókat is vetítettek magyar nyelven, ezekről azonban sajnos nem sokat tudunk.<sup>11</sup>

Röviden összefoglalva: az állami, közszolgálati filmhíradó, a 1945. június és november között megjelenő *Heti Hírek* fél év alatt ellehetetlenült. Ezután a kommunista *Mafirt Krónika* közel egy évig monopolhelyzetet élvezett. Végül 1946 szeptemberétől 1948 tavaszáig két párthíradó, a kommunista *Mafirt Krónika* és a kisgazda *Heti Filmhíradó* versenyzett egymással a filmhíradók duopolisztikus piacán.

### A filmhíradók politikai tartalma

Dolgozatunk következő részében a filmhíradók tartalmi elemzését végezzük el. A *Heti Hírek* és a kommunista *Mafirt Krónika* összes száma hiánytalanul elérhető a Filmhíradók Online archívumban,<sup>12</sup> elemzésünk így ezek feldolgozásán alapul. Az alábbi kérdésekre koncentrálnak:

1. Hogyan jelenik meg a politika a filmhíradókban?
2. A hatalompolitikai működési logika megnyilvánul-e? Ha igen, akkor miként?
3. Milyen változásokat tapasztalhatunk az időben előrehaladva a filmhíradók politikai reprezentációjában 1945–48 között?

*Politika* alatt a fogalom mindhárom bevett politikatudományi jelentéstartományára figyelmet fordítunk, így a *közpolitikai* (policy), *intézményes* (polity) és *hatalompolitikai* (politics) témák megjelenése érdekel bennünket. Ugyanakkor nem törekszünk előzetesen lehatárolni a „politikai” fogalmának megjelenési tartományát. Hiszen az első kérdésünk éppen arra irányul, hogy a filmhíradók miként konstruálják meg a politikát, milyen témák, szereplők és ügyek jelennek meg a tudósításokban. Ebben az értelemben mindaz, ami a filmhíradók *közéleti* tudósításaiban megjelenik, politikának tekinthető. Különösen

akkor, ha intézményes politikai szereplők (állami tisztségviselők, pártpolitikusok) is felbukkannak ezekben.

A második kérdés kapcsán külön figyelmet fordítunk a *hatalompolitikai* működési logika megjelenésére, amely alatt olyan eljárásokat és tartalmakat értünk, amelyek elsődleges funkciója az intézményes politikai szereplők hatalmi céljainak elősegítése. Ez utóbbi a legtisztábban az intézményes politikai szereplők mennyiségi és minőségi megjelenítésében érhető tetten. A történeti kontextus ismeretében egyéb tartalmi szempontok is felmerülhetnek (például fogalomhasználat, speciális diskurzusok).

Tartalomelemzésünk elsődlegesen kvalitatív megközelítést alkalmaz, de a hatalompolitikai logika érvényesülését és az időbeli változásokat kvantitatív eszközökkel is igazoljuk. Az elemzés során végignéztük a korszak elérhető filmhíradóit és a fenti szempontok szerint értelmeztük azok tartalmát. A politikusok megjelenését az egyes híradókban külön rögzítettük. Ugyanígy jártunk el a hatalompolitikai logika szempontjából kulcsfontosságúnak tűnő „reakció” fogalmával is. Adatrögzítési munkánkat jelentősen megkönnyítette, hogy az online archívumban a filmhíradók szövege is elérhető, kereshető formában.

**A) A *Heti Hírek*.** A közszolgálati, állami funkciót betöltő, rövid életű *Heti Hírek* tehát ahhoz az MKH Rt.-hez tartozott, amelyet a médiamezőn belül leginkább az autonóm pólus közelében helyeztünk el. A *Heti Hírek* tartalmának vizsgálata erősítheti ezt a feltételezést, ugyanis hatalompolitikai célok követésének jelét nem találhatjuk a számaikban. Önmagában pártpolitikai értelemben vett aktuálpolitikát is ritkán találunk a tudósításokban. A *politikai szereplők* szinte csak *intézményes, reprezentatív szerepben* jelentek meg a *Heti Hírekben*. A hírek általában tudósító, beszámoló jellegűek. Leginkább az újjáépítéssel, az amerikai és szovjet segítségekkel, apróbb jelentőségű mindennapi történetekkel, valamint kulturális és sporteseményekkel foglalkoztak. A politikusok ezen események kapcsán jelentek meg, leginkább intézményes szereplőként, reprezentatív állami szerepben, nem pedig a politikai erők képviselőként. A hírek *pozitív hangvételűek*, így a politikára és a politikai szereplőkre nézve negatív, kritikus tudósítások nem jelentek meg.

Szűk értelemben vett intézményes politika önállóan szinte csak reprezentatív eseményekkel kapcsolatban jelent meg. E hírek közé tartozott az Ideiglenes Nemzetgyűlés első budapesti üléséről (*Heti Hírek*, HH, 6. – 1945. szeptember), és az Országos Nemzeti Bizottság alakuló üléséről szóló tudósítás (HH, 7. – 1945. szeptember), ahol a beidézett politikus megszólalók csak az esemény fontosságát hangsúlyozták.

A *Heti Hírek* mindössze két bejátszásban számolt be a választási kampányokról. Az egyik tudósításban a budapesti választásról közölt elsősorban képi beszámolót (HH, 7.). Egy hónappal későbbi híradójában az országos kampányról is tudósított (HH, 8. – 1945. október). Itt röviden mindegyik pártot mutat-

ták, bár utóbbi esetben a külön induló MKP-t és SZDP-t egyben, közös nagygyűlésükön jelenítették meg. Összességében tehát a rövid életű állami filmhíradó, a *Heti Hírek* az új állam megszerveződésének bemutatására, az állami kulcsemények megjelenítésére helyezte a hangsúlyt.

**B) A *Mafirt Krónika*.** A kommunista filmhíradóban, a *Mafirt Krónikában* már összetettebb a kép, ami többek között jóval hosszabb létezéséből is adódik. A kommunista párttól nem állt távol a közvetlen propaganda alkalmazása, és mindent megtett azért, hogy a médiamező minél több csatornája felett biztosítsa befolyását. A legélesebben ez a sajtó esetében nyilvánult meg, ahol kormányzati politikai pozíciókon keresztül is igyekezett biztosítani hegemóniáját (Sz. Nagy, 2014, Sz. Nagy, 2018).

Popper Imre, a *Mafirt* gyártásvezető-igazgatójának beszámolója szerint a *Mafirt Krónikát* is a párt propagandaosztálya irányította. Magukat a felvett filmhíradó-felvételeket az MKP előre nem cenzúrázta, csak a tartalomról kellett beszámolni, majd utólagos pártbírálatok hangzottak el. A párt propaganda-tevékenységének első számú irányítója, Révai József pedig viszonylag keveset foglalkozott a filmügyekkel.<sup>13</sup>

A politika megjelenése a kommunista *Mafirt Krónikában* sokban hasonlított a *Heti Hírek* politikaképéhez, még ha eltérések is érzékelhetők. A politika a *Krónika* esetében sem külön társadalmi szféraként jelenik meg, sokkal inkább a *mindennapi élet részeként* tűnik fel. A politika elkülönült világa, a hatalom kérdése, viták és küzdelmek, sőt politikai döntések, egyszerűen a *politika konfliktusos természetete* szinte egyáltalán nem mutatkozik meg a *Krónika*-híradók tudósításaiban. Annál inkább *társadalmi, integratív szerepe*: a politikusok konkrét társadalmi eseményekkel, történesekkel kapcsolatban tűnnek fel, beágyazódva a háborúban lerombolt ország újjáépítésének drámai és szorgos mindennapjaiba.

A politika megjelenése azonban jóval *személy- és pártközpontúbb* a kommunista *Krónikában*, mint a rövid életű központi *Heti Hírek* esetében. A politikát személyek és pártok képviselik és mutatják be. A politikusok itt már nem csak állami, intézményes szerepben, hanem sokszor *pártvezetőként* lépnek elénk. A pártokról is jóval több hír jelenik meg, azonban jellemzően a társadalom mindennapjaiba ágyazva. A híradók a pártok társadalmi tevékenységét és közösségintegráló szerepét mutatják be, nem pedig intézményes politikai tevékenységüket. Politikai döntésekről alig esik szó. A *pozitív üzenetek* itt is mindig dominálnak. A hírek többsége *társadalmi sikerekről*, az első időszakban különösen az újjáépítés sikereiről szól, amelyek egyszerre tűnnek fel az egyszerű állampolgárok és a megjelenő politikusok sikereként. A híradóban felbukkanó politikusok az újjáépítésen fáradozó dolgozó népet dicsérik, őket pedig a nép folyamatos szeretete, hálája veszi körül.

Az intézményes aktuálpolitikának nincs tehát kitüntetett helye a *Mafirt Krónikában* sem. A politika nem a társadalom speciális, elkülönült alrendsze-



reként jelenik meg. A tudósítások a *Heti Hírek*hez hasonlóan az újjáépítés sikereiről, mindennapi jelenségekről, eseményekről, kultúráról és sportról szólnak. A politikatörténet szempontjából fontos eseményekről sok esetben még csak beszámolót sem közölnek. A „köztársaság-ellenes összeesküvés” például mindössze egy hírben jelent meg (MK, 52. – 1947. január). A kiscgazdák érintettségéről azonban ebben sem volt szó, Kovács Béla elhurcolásáról pedig egyáltalán nem tudósítottak. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása sem számított hírnek. Mindössze három későbbi hír érinti a témát, mégpedig úgy, hogy kommunista politikusok Nagy Ferenc „árulásáról” beszélnek. Az 1946-os évet végigkísérő koalíciós küzdelmek és válságok lényegében láthatatlanok maradnak a filmhíradókban. Csak egy, a kiscgazdák „reakciós szárnya” elleni tüntetésről való beszámoló (MK, 22. – 1946. március), és egy Rákosi-beszéd (MK, 27. – 1946. május) utal a belpolitikai konfliktusok létére.

A hírek – az 1947 nyári választási kampány időszakát leszámítva – *beszámoló jellegűek* maradtak. Vélemények csak a politikai szereplők megszólalásain keresztül jelentek meg. Ez alól csak a múlttal, a Horthy- és Szálasi-rendszerrel kapcsolatos tudósítások és megjegyzések képeztek kivételt. Ezeknél ugyanis értékelő jellegű megjegyzéseket is megengedtek maguknak a hírek bemondói. Jó példa erre a háborús bűnösök hazaszállításáról szóló riport. A szokatlanul hosszú, csaknem hat perces beszámolóban a narrátor egyesével beszél a korábbi politikusokról: „Nézzünk az arcukba az elvetemülteknek! Ebédelni mennek, de nem érdemlik meg ezek az istentelenek az isten kenyerét. Nem érdemli meg Kiss Ferenc sem, aki népszerűségével csalta a nyilasokhoz a tömegeket. Hiába színészkedsz Kiss Ferenc, ripacskönnyeidnek nem hiszünk! Baky László és Endre László, ez a két tömeggyilkos áll előttünk. Felelni fogtok gázságaitokért, sötét gonosztevők!” (MK, 10. – 1945. október). A múlttal kapcsolatos hírek más tekintetben is kivételt képeztek: *negatív* hangvételű tudósítások csak a *múlttal* vagy a múltat képviselő reakcióval kapcsolatos híreknél jelentek meg. Minden más tudósítás hangvétele pozitív, a jelen csak pozitív színben tűnhetett fel.

#### „REAKCIÓZÁS” ÉS VÁLASZTÁSI KAMPÁNY A KOMMUNISTA FILMHÍRADÓBAN

A „reakció” kifejezés megjelenése a *Mafirt Krónikában* jól mutatja az időbeli változásokat is. A „reakció” ugyanis a koalíciós korszak legfontosabb *ellenségfogalma*. Az 2. ábrán láthatjuk, hogy 1945 és 1948 között mikor és mennyire volt jelen a „reakció” szó a filmhíradókban. A korabeli politikai kommunikáció rugalmasan használta a fogalmat. A sajtó és a politikai szereplők az időben előre haladva egyre szélesebbre tárták és egyre több szereplőre, magatartásra, politikai véleményre terjesztették ki a jelentését. A szó a rendszer vélt ellenségeinek gyűjtőkategóriájaként szolgált. A „reakciós” kategóriája így lényegében a

politikai közösség határait jelölte ki: valakinek vagy valaminek a reakcióssá minősítése a politikai közösségből való kiszorítás céljait szolgálta.

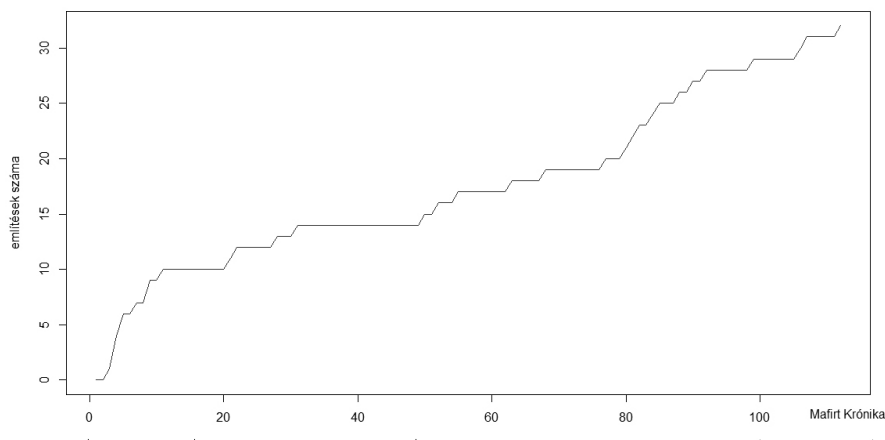
A 2. ábrából kitűnik, hogy a fogalom két hullámban, először 1945-ben, majd 1947 második felétől jelent meg markánsan a kommunista filmhíradóban. Funkciója azonban különbözött a két időszakban. A „reakció” kifejezés használata 1945-ben elsősorban a *politikai közösség megteremtését* szolgálta. A „reakció” 1945-ben a múltat, a Horthy- és a Szálasi-rendszert és az ezekhez hű politikai szereplőket jelentette, amivel szemben az új, háború utáni demokratikus politikai közösség meghatározta magát. Az első, 1945-ös demokratikus választásokat követően a fogalom filmhíradóbeli használata jelentősen visszaszorult.

Amikor azonban 1947-ben a „reakció” fogalom használata újjáéledt a *Mafirt Krónikában*, akkor már más funkcióval bírt, mint 1945-ben. Ekkor is a politikai közösség határainak meghúzását szolgálta. Azonban e határokat a kommunisták már nem a múlt rendszerrel, hanem sokkal inkább a jelen egyes szereplőivel szemben húzták meg híradójukban. A „reakció” folyamatos jelenlétének hangsúlyozása egyrészt a politikai közösség szűkítését, a politikai ellenfeleknek a politikából való kiszorítását, a rendszer ellenségeként való feltüntetését szolgálta. A „reakciósozás” másrészt a politikai közösség mozgósítását célozta, mivel a múlttal (a horthystákkal és nyilasokkal) kapcsolatos ellenérzéseket, indulatokat egy olyan, mindenhol jelenlévő ellenség képével tartotta ébren, amitől a politikai közösség önvédelmi reflexeinek kiváltását remélhette.

A korábban meglehetősen óvatos, többé-kevésbé kiegyensúlyozottnak tűnő *Mafirt Krónika* 1947-ben, különösen az év nyarától, *kampányüzemmódba* kapcsolott és a kommunista párt *választási propagandagépezetévé* vált. A reakcióssá fenyegetettség, a „reakciósozás” negatív üzenetei ebben az időszakban már folyamatosan jelen voltak az egyébként még mindig pozitív hangvételű filmhíradókban.

A „reakciósozás” 1947 nyarától tapasztalható „reneszánszát” a választások előtt egy héttel vetített *Mafirt Krónika* egyik bejátszása elég tisztán megvilágítja. E kiragadott hír arról szól, hogy a Magyar Kommunista Párt miként segíti a hazatérő hadifoglyok beilleszkedését. A szokatlanul hosszú, majdnem három perces hír végén egy parasztcsaládot láthatunk a következő narrációval: „Látod fiam, ez már az enyém, apáink életük munkájával sem tudták megszerezni, és most a miénk! A régi urak saját érdekeikért háborúba kényszerítettek. Fejfáik keresztjei mutatták útjukat. A reakció ma is a mi bőrünkre esküszik össze, de már tudjuk, hogy ki az igazi ellenség és ki az igazi barát. A választási kereszt az igazi kockába meghozza a mi jólétünket, a mi nyugalmunkat és a mi békénket.” (MK, 82. – 1947. augusztus). Ez az idézet jól mutatja, hogy a „reakció” fogalma hogyan hozza-húzza át a múlt társadalmi sérelmeit és háborús sebeit a jelenbe, jelöli ki a pozitív politikai közösség határait és mozgósít a kommunista párt mellett a kialakított veszélyérzetre alapozva.

2. ábra. A „reakció” említésének időbeli változása (összes említés = 32)



Az újonnan épített rendszer ideológiai „profilja” más módon is áthatotta a *Mafirt Krónika* híreit. Az ábrázolt társadalomkép *munkás- és parasztrétegekre* épül, a pozitív híreket az ő teljesítményeik, a velük kapcsolatos történések tették ki, a politikai szereplők az ő dicséretüket zengték. Más társadalmi réteg lényegében nem jelent meg a tudósításokban.

Emellett jellemző még a *szovjetek pozitív megjelenítése*. Számos hír számol be szovjet segítségekről, és magyar politikusokról, akik a szovjet vezetők jószágáért mondanak hálát. 1945-ben olykor még az amerikai erők is pozitív színben tűnnek fel, de ez hamar kikopott a kommunista filmhíradókból.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy külpolitikai hírek szinte egyáltalán nem szerepeltek a *Mafirt Krónikában*. Ez azért is érdekes, mert 1945 előtt a nemzetközi eseményekről nagyon élénken tudósítottak a filmhíradók (Petrik, é. n.). Ehhez képest az 1945 és 1948 közötti *Mafirt Krónikákban* csak 6 darab olyan hírt találtunk, amely nem kapcsolódik közvetlenül Magyarországhoz, és ezek közül csak kettő minősült többé-kevésbé politikai hírnek. Az egyik a német jóvátételről szól (MK, 29. – 1946. június), a másik pedig az önkéntes munkával újjáépülő Belgrádról (MK, 90. – 1947. október). A Mafirt által rendelt közvélemény-kutatásból eközben az derült ki, hogy a budapesti nézők leginkább a külpolitikai aktualitásokra voltak kíváncsiak (2. táblázat).

Ez a gazdasági logikának a politikai logikával szembeni elhanyagolására világít rá: a közönség kívánságát annak ellenére hagyták figyelmen kívül a filmhíradó szerkesztői, hogy azokkal nagyon is tisztában voltak. A MKP belpolitikai céljai – az új politikai rendszer általános legitimálása, később pedig a kommunista párt kampánya – azonban fontosabbnak bizonyultak a közönség nemzetközi tájékozódási vágyánál.

## POLITIKUSOK A MAFIRT KRÓNIKÁBAN

Mivel a politika legtöbbször konkrét politikusok képében, megszemélyesítve jelent meg a *Mafirt Krónikában*, érdemes külön figyelmet szentelnünk a politikusok megjelenésének. Ennek elemzése segíti az időbeli változások nyomon követését is.

A politikusok mindig pozitív szereplőként jelentek meg a híradókban. A korszakban egyetlen olyan filmhíradós beszámolóról sem tudunk, amelyben aktuális politikai szerepben lévő politikus olyan hírben jelent volna meg, amelyben kritizálják, bírálják vagy negatív történetekkel kapcsolatban tüntetik fel. Még a néhány, korábban felsorolt politikai bíráló sem konkrét politikusokra irányult, hanem pártokra, politikai csoportokra, illetve elvont vagy elképzelt politikai ellenségképekre. Ami ezért igazán számít, az a megjelenések száma, valamint az, hogy ez milyen kontextusban és szerepben történt.

A politikusok megjelenésének számát az 3. táblázat mutatja. Ebből először is azt láthatjuk, hogy a koalíciós pártok hegemoniája, amely a teljes médiamezőt áthatotta (Vass–Zalai K., 1991), a *Mafirt Krónikában* is érvényesült.

3. táblázat. Politikusok megjelenéseinek száma a *Mafirt-Krónikában* 1945–1948 között (zárójelben a híradók száma, amelyekben a politikus feltűnt)

Tildy Zoltán (FKgP)	84 (58 híradóban)
Rákosi Mátyás (MKP)	73 (61)
Gerő Ernő (MKP)	54 (44)
Szakasits Árpád (SZDP)	40 (37)
Nagy Ferenc (FKgP)	30 (25)
Dinnyés Lajos (FKgP)	30 (24)
Rajk László (MKP)	24 (20)
Vas Zoltán (MKP)	20 (17)
Kossa István (MKP)	20 (19)
Molnár Erik (pártonkívüli kommunista)	19 (18)
Veres Péter (NPP)	17 (16)
Ortutay Gyula (FKgP)	11 (10)
Bán Antal (SZDP)	11 (11)
Farkas Mihály (MKP)	10 (8)
Nagy Imre (MKP)	10 (9)
Erdei Ferenc (NPP)	9 (8)
Kővágó József (FKgP)	9 (8)

A koalíción kívüli pártok politikusai egyáltalán nem kaphattak nyilvánoságot a filmhíradóban. A *Krónikában* a politikusok intézményes vagy pártpozíciójuknak köszönhetően jelenhettek meg. Ebből a szempontból fontos, hogy bizonyos intézményes pozíciók nagyobb megjelenési lehetőséggel bírtak, mint más pozíciók. A legmagasabb *közjogi tisztségeken* túl a háború utáni újjáépítés fontossága miatt ilyen volt a *közlekedésügyi miniszter*, a *belügyminiszter* valamint a *népjóléti miniszter* pozíciója. Ezeket pedig *kommunista politikusok töltötték be*: azaz a kommunisták bírtak a nyilvános megjelenés szempontjából legfontosabb intézményes pozíciókkal.<sup>14</sup>

Az 4. táblázatban a *Mafirt Krónikában* megjelenő politikusokat párthovatartozás alapján vontuk össze. Ebből már jól látható a kommunista politikusok dominanciája a kommunista párt híradójában.

4. táblázat. Politikusok megjelenéseinek száma pártok szerint a *Mafirt Krónikában* 1945–1948 között

MKP	230
FKgP	164
SZDP	51
NPP	26

Az 3. ábra az öt legtöbbet szereplő politikus *Krónikában* való megjelenésének alakulását mutatja 1945 és 1948 között. Jól látható, hogy 1945-ben a kommunista párt vezetője, Rákosi Mátyás a többi vezető politikushoz képest kimagaslóan sokat szerepelt. De a második legtöbbet szereplő politikus is kommunista volt, Gerő Ernő személyében. Tildy Zoltánt, a legnépszerűbb párt, a kisgazdák „arcát” még a szociáldemokrata vezető Szakasits Árpád is megelőzte.

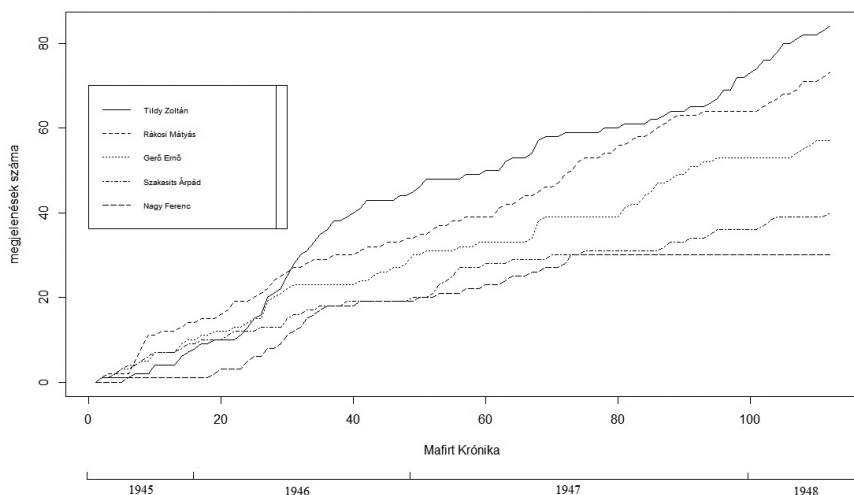
1945-ben a kommunista *Mafirt Krónika* párhuzamosan működött a központi *Heti Hírekkel*, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy minden második héten nagyobb hangsúlyt akartak adni a kommunista politikusoknak. Rákosi, a kommunista párt első embere az első tíz *Mafirt Krónikában* 11 alkalommal tűnt fel. A *Heti Hírekben* ugyanebben az időszakban a tíz számból mindössze egyszer találkozhattunk vele. Hasonlóképpen Gerő Ernő ugyanebben az időszakban a *Mafirt Krónikában* hétszer, a *Heti Hírekben* viszont csak kétszer jelent meg.

1946-tól azonban kiegyensúlyozottabbá vált a *Mafirt Krónikában* a politikusok megjelenése. Rákosi Mátyás túlzott hangsúlyozásából is visszavett a *Krónika*. Az MKP vezetője folyamatosan jelent volt a monopolszerepbe kerülő kommunista filmhíradóban, azonban a többi politikushoz képest nem olyan aránytalan mértékben, mint korábban. Ekkortól Tildy Zoltán, az 1945-ös választásokon győztes kisgazdák vezetője vált a legtöbbet szereplő politikussá,

és ez – bár változó intenzitással – az egész korszakban kitartott. Ez azonban nem FKgP-s pártvezetői tisztének, hanem elsősorban annak köszönhető, hogy a kispazda politikust 1946. február 1-én az új köztársaság első köztársasági elnökének választották meg. Az intézményes pozíció a másik kispazda vezetőnek, Nagy Ferenc miniszterelnöknek is gyakori megjelenést biztosított. A kispazda miniszterelnök 1946 első felében hasonló arányban volt jelen a kommunista filmhíradókban, mint Rákosi Mátyás.

A kommunista közlekedésügyi miniszter, Gerő Ernő hangsúlyos jelenléte lóg ki leginkább a sorból. Ő az egyetlen ugyanis az öt leggyakrabban szereplő politikus között, aki sem pártvezető, sem pedig közbizalmi méltóság nem volt. Ennek ellenére több mint háromszor annyit szerepelt, mint a negyedik koalíciós párt, a Nemzeti Parasztpárt vezetője, Veress Péter. De még a szociáldemokrata pártvezér Szakasits Árpád is jóval kevesebbszer jelent meg nála a *Krónikában*. Gerő Ernő aktív jelenléte még a kommunista párt propagandaosztályának is szúrta a szemét. Popper Imre szerint arra is volt példa, hogy szóltak a *Krónika* vezetőinek, hogy túl sokszor szerepel a filmhíradóban a közlekedésügyi miniszter.<sup>15</sup>

3. ábra. A legtöbbször szereplő politikusok megjelenéseinek változása a Mafirt Krónikában



1947 tavaszától Rákosi ismét többet szerepelt a filmhíradókban, és aktív jelenléte egészen 1947 végéig kitartott. Ezt követően rövid időre visszaesett a filmhíradóban való szereplése, hogy aztán 1948-tól folyamatos, de mérsékelt jelenlét jellemezze. Rákosi 1947-es aktív jelenlétével egyidőben Tildy Zoltán némileg kevesebbet szerepelt, mint korábban. Még feltűnőbb, hogy a szociál-

demokrata vezető, Szakasits Árpád ebben az időszakban lényegében láthatatlanná vált a *Mafirt Krónikában*. Rákosi 1947 végi „visszaesésével” egyidőben azonban ismét Tildy Zoltán kezdte dominálni a filmhíradót, domináns jelenléte pedig egészen a *Mafirt Krónika* 1948 márciusi megszűnéséig megmaradt.

Az 1947–1948. évi változások a politikai kontextussal és a kommunista párt kommunikációs szükségleteivel magyarázhatóak. Mint említettük, 1947 nyarán az MKP által működtetett *Mafirt Krónika* kampányüzemmódba kapcsolt, látványosan a kommunista párt sikerét igyekezett elősegíteni. Ennek köszönhető Rákosi Mátyás ismételt előtérbe állítása. Ez azonban az 1945-ös helyzet-től abban különbözött, hogy a többi politikus ekkor már jelentősen háttérbe szorult. 1947 közepén a vezető politikusok közül lényegében csak Rákosi volt jelen a filmhíradóban. Tildy és Szakasits mellett Gerő is láthatatlanná vált. A kispap miniszterelnök Nagy Ferenc emigrálása miatt végleg kikerült a képből, bár ő már 1946 második felétől alig szerepelt a *Krónikában*.

Az 1947 augusztusi „kékcédulás” választásokat a kommunista párt nyerte meg. Ezután Rákosi és Gerő háttérbe szorult a híradókban, Tildy pedig ismét előtérbe került. Ez annak lehet köszönhető, amit Vass Henrik és Zalai K. László az 1945–48-as koalíciós korszak utolsó tájékoztatástörténeti szakaszának fő jellemzőjének tekint: amikor a politikai mező hatalmi küzdelmei nagyrészt eldőlték, s a kommunista párt uralja a teljes politikai mezőt, a kommunista ellenőrzés alatt álló médiamező a nyilvánosság előtt még fenntartja a normális, többpárti demokrácia látszatát (Vass–Zalai K., 1992). A köztársasági elnök, Tildy Zoltán személyének hangsúlyozása még biztosítja a többpárti demokrácia folytonosságának illúzióját, miközben a demokrácia álcája mögött már kiépül a pártállami politika, a diktatúra rendszere.

A megjelenések száma mellett érdemes figyelmet szentelni annak is, hogy az egyes politikusok milyen szerepben és kontextusban jelentek meg a *Mafirt Krónikában*. A pozitív megjelenítés minden politikus számára biztosított volt. Még 1946 áprilisában, a koalíciós válságok közepette is, amikor a kommunista párt erősen konfrontálódott Nagy Ferencel, a miniszterelnök pécsi látogatásáról pozitívan számolt be a *Krónika* (MK, 24. – 1946. április).

A politikusok megjelenésében azonban nagy különbségek voltak. Tildy Zoltán és Nagy Ferenc is elsősorban *intézményes pozíciójuknál fogva* voltak gyakori szereplők a kommunista filmhíradóban. Különösen Tildy esetében igaz, hogy szereplései szinte mindig *reprezentatív jellegűek*, nem pedig politikaiak és lényegiek. Nagyrészt ugyanez a helyzet Nagy Ferenc és Dinnyés Lajos megjelenéseivel kapcsolatban is. Átadások, látogatások, kitüntetések, kulturális események kapcsán találkozhattunk elsősorban a vezető kispap politikusokkal, ahol ritkán nyilvánultak meg politikai kérdésekben. Tehát bár az országot formálisan vezető kispap politikusok is pozitív színben tűntek fel, nem volt olyan kispap politikus, aki a FKgP politikáját, politikai álláspontját megjelenítette, képviselte volna a híradókban.

Ezzel szemben a munkáspárti vezetők, Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád, bár intézményes pozícióval is rendelkeztek – mindketten államminiszterek voltak – mégis majdnem minden esetben *pártjuk vezetőjeként* jelentek meg a filmhíradóban: lényegi, politikai szerepben. Rákosi Mátyás megjelenítése mindvégig nagyon *hangsúlyos* és *karakteres* volt a Mafirt Krónikában. Általában az állampolgárok között jelenítik meg, főként munkások és parasztok között. Ezek a beszámolók társadalmi látogatásokról (gyár, tanya stb.) vagy tömeggyűlésekről szólnak. A híradók mindkét esetben rendkívül közvetlen, érdeklődő politikus képét közvetítik, aki hamar megtalálja a közös hangot az egyszerű dolgozókkal és folyamatosan érdeklődik mindennapi gondolataik, problémáik iránt.

A tudósításokban Rákosi néppel való kapcsolatának személyes oldala is hangsúlyosan jelenik meg. Rákosi Mátyást mindenhol a dolgozó nép élénk szeretete és hálája övezi. A személyi kultusz építése már 1945-től elindul, hiszen több hír is szól olyan különböző objektumokról, amelyeket a kommunista párt vezetőjéről neveztek el (MK, 9. – 1945. szeptember, vagy MK, 28. – 1946. június).

A nagygyűléseken a kamera gyakorta hosszan időzött a Rákosi személyét éltető feliratokon, táblákon. A különböző társadalmi eseményeken a kommunista pártvezér nemcsak a munkások gyűréjében mutatta magát előszeretettel, hanem visszatérő jelenet a gyerekeket ölelgető, puszilgató, emelgető Rákosi képe is. Rajta kívül egyetlen politikusról sem láthatunk ilyen felvételeket. Hogy a – mai fogalmainkkal – pozitív imázskampányt mennyire tudatosan, profin építették, az Popper Imre interjújából is kiderül: „Egy nagyon jó operatőrt adtam mellé, Berendik Istvánt, mert hihetetlenül megbízható volt. Ő „rendezte” Rákosit. Kecskeméten, a kenyér ünnepén mondta neki: „Ott a kisgyerekek, tessék felemelni, megcsókolni – közben filmezett. – Balról nyújtsák a kenyeret, tessék átvenni, megszelni...”<sup>16</sup>

A számszerű megjelenések elemzésekor már láthattuk, hogy két olyan időszak volt, amikor Rákosi Mátyás különösen sokat szerepelt a *Krónikában*: 1945-ben, valamint 1947 közepén. Ezekben az időszakokban a kommunista pártvezérről szóló beszámolók jóval elfogultabbak is voltak.

Az 1947-es választási kampányban Rákosi személyét összekapcsolták a magyar hadifoglyok hazaszállításával. Számos beszámoló szólt arról, hogy mennyit tett ezért az ügyért a kommunista vezető. Hogy ennek a témának a hangsúlyozása mennyire összekapcsolódott a kampánnyal, jól mutatja a következő beszámoló: „Tízezer asszony lelkes éljenzése után valóságos virágessóval árasztotta el Rákosi Mátyást, hogy kifejezze szeretetét és ragaszkodását az iránt, kinek közbenjárása fájó sebet gyógyított. A magyar asszonyok tudják, hogy ki a barát. Meg tudják különböztetni az ellenségtől és a választáson ehhez képest fognak dönteni.” (MK, 80. – 1947. augusztus). A másik munkáspárt vezetője, Szakasits Árpád megjelenítésénél sem a személyi kultusz, sem a társa-



dalmi beágyazottság, közvetlenség nem jelent meg így. A szociáldemokrata politikust elsősorban pártvezérként mutatta az MKP híradója, aki karakteres, kemény baloldali politikai üzeneteket közvetített a moziban ülő nézőknek.

Míg a kisgazda politikusoknál az intézményes pozíció gátolta a valódi politikai üzenetek megjelenését, s bezárta őket a reprezentatív állami vezető formális szerepébe, a kommunista politikusok az állami pozíciókat is előnyükre tudták felhasználni. Erre Gerő Ernő a legjobb példa, akinek közlekedésügyi miniszteri pozíciója folyamatos megjelenést biztosított. Miniszteri megjelenései az aktív, építő politikus pozitív képét sugároztak, hiszen szinte mindig az újjáépítés sikereivel kapcsolatban jelent meg a kommunista politikus. Gerő majdnem minden újjáépítésről szóló híradásban szerepelt, s ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a korszak egyik legnépszerűbb politikusává vált.

### KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban a filmhíradókat próbáltuk elhelyezni a koalíciós korszak médiamezőjében a szakirodalomra, közvélemény-kutatási adatokra és a híradók tartomelemzésére támaszkodva. Kutatásunk során a rendelkezésre álló adatokra támaszkodva arra próbáltunk választ találni, hogy a filmhíradók milyen működési logika szerint és mekkora közönségtökével rendelkezve működtek.

Médiueméleti szempontból a „filmhíradó” mint médium három szinten elemezhető. Az első a gyártási kapacitás (pl. filmstúdiók, filmlaborok, szakemberek), a második a terjesztést biztosító mozik, a harmadik pedig a tartalom, a filmhíradó műsora, amely életre kel a gyöngyvászonon a mozi sötétjében. Infrastrukturális területen a Magyar Kommunista Párt stratégiai médiafoglalásának lehetünk tanúi már közvetlenül a front átvonulása után. A világháborús romok közötti jogbizonytalanság helyzetében, a szovjet Vörös Hadsereg támogató jelenlétében az MKP gyorsan lefoglalta a budapesti mozik jelentős részét és a háború előttről örökölt filmgyártó kapacitást. Ez a manőver aláásta a központi, állami filmhíradó gyártásának és terjesztésének lehetőségét, a közszolgálati funkciókat ellátó híradó jövőjét. A központi híradó, *Heti Hírek* így néhány kiadás után már 1945-ben meg szűnt, s a pártos kommunikációt folytató, kommunista *Mafirt Krónika* monopolhelyzetbe került. Verseny társává 1946-tól az FKgP által gyártott *Heti Filmhíradó* lépett, amelyet elsősorban a kisgazdapárt vidéki mozihálózatában vetítettek.

A filmhíradók közönségtökéjéről forrásaink segítségével csak feltételezéseket fogalmazhatunk meg, hiszen mindössze közvetett információk állnak rendelkezésünkre. A moziba járás a legnépszerűbb szabadidős tevékenység volt a koalíciós korszakban, legalábbis Budapesten, ahonnan közvélemény-kutatási adatokkal rendelkezünk. A mozi népszerűsége miatt feltételezhetjük,

hogy meglehetősen nagy közönségrézesedéssel bírt a filmhíradó, különösen a *Mafirt Krónika*, amelynek vetítésére az MKP által birtokolt számos mozi, valamint – időnként híradós monopolszereplőként – feltehetően más pártok film-színházai is terepet biztosítottak.

A bizalmi aspektusról szintén kevés közvetlen információnk van. Tudjuk azonban, hogy a filmhíradók nézői elsősorban szórakozás céljából ültek be a moziba, nem pedig a tájékozódás vágyával. A közvélemény-kutatások adataiból az is jól látszik, hogy a legtöbb mozilátogató a filmhíradókban a nem politikai anyagokat kedvelte, és viszonylag kevesen voltak azok, akik kifejezetten a belpolitikai tartalmakat nézték szívesen. Mindebből arra következtethetünk, hogy a bizalmi tőke viszonylag alacsony maradt a filmhíradók esetében. A politikai súly a *Heti Hírek* esetében szintén csökkenti a közönségtőkét, hiszen politikai tartalmak ritkábban jelentek meg. A viszonylag mérsékelt közönségtőkéről árulkodik az is, hogy a filmhíradókat kevesebb politikai küzdelem vette körül, mint a sajtót, annak ellenére, hogy a kommunista párt sokáig monopóliummal rendelkezett. A kommunista propagandaosztály sem fókuszált túlzottan a *Krónikára*, különösen a pártsajtóval összehasonlítva. Fontos hangsúlyozni, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján csak feltételezéseket tudunk megfogalmazni, s a filmhíradók közönségtőkéjével kapcsolatban ismereteink korlátozottabbak, mint a sajtó vagy éppen a rádió esetében.

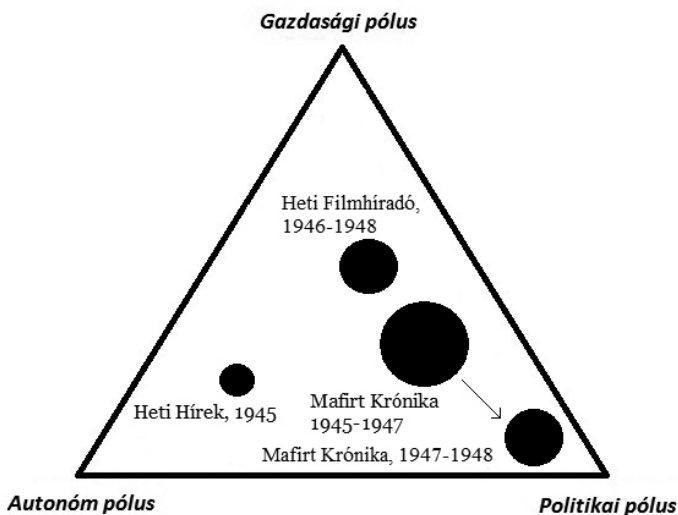
Tartalomlemezésünkben éles különbségeket találtunk az egyes filmhíradók között, de kutatásunk korlátját jelenti a viszonylagos adathiány. A korszak három meghatározó filmhíradója közül egyről, a kiscgazda *Heti Filmhíradóról* csak közvetett információkkal rendelkezünk. A két elemzett filmhíradó esetében tartalomlemezésünk a politikai témákkal kapcsolatos óvatos megközelítést tárta fel, ami különösen a korabeli sajtó hangvételével összevetve szembeűnő (lásd Sz. Nagy, 2018). Az elemzés azonban azt is megmutatta, hogy a kommunistákhoz kötődő *Mafirt Krónikában* – még ha időnként árnyaltabban is – folyamatosan jelen voltak a politikai témák és szereplők. Míg a központi híradó *Heti Hírek* intézményes, formális szerepekben mutatja az ország vezetőit, a *Mafirt Krónika* vérbeli baloldali politikusokat, pártvezetőket tár a néző elé. Az 1947-es választások előtt a *Krónika* kifejezetten az MKP kampánycsatornájaként működött és a párt vezetőjének előtérbe állításával elkezdte Rákosi személyi kultuszának felépítését.

Mindezek alapján a 4. ábrán az MKH Rt.-hez tartozó *Heti Híreket* az autonóm pólus közelében, a *Mafirt Krónikát* pedig a gazdasági és politikai pólus között helyeztük el. A mozipolitikával kapcsolatban jól kitapintható volt a gazdasági és politikai logika ellentéte, dilemmája. A szovjet politikai nyomás ellenére is világosan kiderült, hogy a *Mafirt* kénytelen a gazdasági logikának is teret engedni, bár a kommunista párt filmvállalatánál volt a legerősebb a politikai logika jelenléte. A *Mafirt Krónika* esetében 1947-ig nyílt politikai propagandával nem igazán találkozhatunk, elfogultsággal, a kommunista politiku-

sok előnyben részesítésével és lényegibb megjelenítésével viszont annál inkább. Ugyanakkor a fontos politikai téttel rendelkező 1947-es kékcédulás választások előtt a *Mafirt Krónika* gond nélkül váltott át nyílt propagandára. Elméleti keretünk és ábránk láttatni engedti ezt a elmozdulást is.

A teljesség kedvéért a FKgP által készített *Heti Filmhíradót* is elhelyeztük a korszak médiamezőjének ábráján. Hangsúlyozni kell, hogy ebben az esetben tartalmi információk nem állnak rendelkezésre. Annyit azonban biztosan tudunk, hogy a FKgP mozibevételeinek fontos szerepe volt a kisgazdapárt gazdálkodásában. A korszak mozigazdálkodásának kontextusában joggal feltételezhető, hogy a profitorientált környezet hatással volt a párt által készített híradóra is. Tudjuk azt is, hogy a kisgazdapárthoz tartozó sajtótermékek sem álltak olyan szoros központi, politikai irányítás alatt, mint a kommunisták újságjai (Sz. Nagy, 2018). Emiatt élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy a *Heti Filmhíradó* is távolabb állt a politikai pólustól, mint a *Mafirt Krónika*. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az ábra elsősorban a megértést szolgáló és illusztratív szereppel bír, az egyes médiumok elhelyezése nem pontosan mért változók alapján történt.

4. ábra. Filmhíradók a koalíciós korszak médiamezőjében (1945–1948)



Tágabb történelmi perspektívából tekintve az MKP stratégiai médiafoglalása (az infrastruktúra, a gyártási kapacitás és a mozik nagy részének megszerzése) már 1945-től megalapozta a kommunista párt erőteljes megjelenítését és népszerűsítését a filmhíradókban. Mindez élesre váltott 1947 nyarán, a „kékcédulás választások” előtti kulcsidőszakban, amikor a kommunista híradó kampányüzemmódba kapcsolt, leplezetlenül támogatta az MKP választási

kampányát és segítette Rákosi személyi kultuszának kialakítását. A kommunista filmhíradó ezzel – más médiumok mellett – előkészítette az átmenetet a többpárti demokráciából az egypártrendszerbe, s hozzájárult a teljes média-mező gyökeres átalakításához, állampárti megszállásához.

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> A médiamező fogalma alatt tanulmányunkban kifejezetten a politikai hírmédia mezőjét értjük, de az egyszerűség kedvéért sok esetben csak médiamezőként hivatkozunk rá.
- <sup>2</sup> Lásd: <https://filmhíradokonline.hu>
- <sup>3</sup> MTI Magyar Közvéleménykutató – Jelentés, 1945: 1–5.
- <sup>4</sup> Természetesen előfordulhattak más motivációk is. Például demonstrálni a pártlojalitást, aminek egzisztenciálisan komoly jelentősége lehetett a korszakban.
- <sup>5</sup> MTI Magyar Közvéleménykutató – Jelentés, 1946: 14–18.
- <sup>6</sup> MTI Magyar Közvéleménykutató – Jelentés, 1946: 27–31.
- <sup>7</sup> Lásd: Interjú Gottesmann Ernővel. In: Pütkösti Árpád: Felvétel indul! *Filmvilág*, 1985/4. 21–25. [http://www.filmvilag.hu/xista\\_frame.php?cikk\\_id=6143](http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=6143)
- <sup>8</sup> uo.
- <sup>9</sup> Interjú Popper Imrével. In: Pütkösti Árpád: Felvétel indul! *Filmvilág*, 1985/4. 21–25. [http://www.filmvilag.hu/xista\\_frame.php?cikk\\_id=6143](http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=6143)
- <sup>10</sup> Interjú Popper Imrével. Uo.
- <sup>11</sup> A már említett levélben a Vörös Hadsereg sajtóirodájának vezetője írja, hogy a Mafirt két francia híradó esetében is felelőtlen személyeknek adott megbízást a szinkronizálásra (lásd: Murányi, 2005: 79.). A Murányi által összegyűjtött levelezésekben számos helyen említenek szovjet filmhíradókat is.
- <sup>12</sup> <https://filmhíradokonline.hu/>
- <sup>13</sup> Popper-interjú i. m.
- <sup>14</sup> Az előbb a népjóléti, majd 1947 szeptemberétől külügyminiszteri posztot betöltő Molnár Erik hivatalosan pártonkívüli volt, de személye egyértelműen a kommunista párthoz köthető.
- <sup>15</sup> Popper i. m.
- <sup>16</sup> Popper i. m.

## IRODALOM

- Barkóczi Janka (2017): *Ezerszemű filmhíradó. Vizuális propaganda Magyarországon 1930–1944*. Budapest, MMA–MMKI–L’Harmattan.
- Benson, R. (1999): Field Theory in Comparative Context: A New Paradigm for Media Studies. *Theory and Society*, 28: 463–498. <https://doi.org/10.1023/a:1006982529917>
- Bourdieu, P. (1966): *Intellectual field and creative project. Knowledge and control: new directions for the sociology of education*. M. F. D. Young. London, MacMillian.

- Bourdieu, P. (1993): *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity. <https://doi.org/10.1080/10286630902980547>
- Bourdieu, P. ([1999] 2001): *Előadások a televízióról*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Bourdieu, P. (2000): A mezők logikája. In: Felkai G.–Némedi D.–Somlai P. (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest, Új Mandátum, 418–430.
- Champagne, P. ([1995] 2005): The “Double Dependency”: The Journalistic Field Between Politics and Markets. In: R. Benson–E. Neveu (eds): *Bourdieu and the Journalistic Field*. Cambridge, Polity Press, 48–63.
- De Winter, L.–Della-Porta, D.–Deschouwer, K. (1996): Partitocracies between crises and reforms: the cases of Italy and Belgium. *Res Publica*, 38 (2): 215–468.
- Fekete Bálint (2014): A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatásban. *Médiakutató*, 2014 tél, 13–23. [https://mediakutato.hu/cikk/2014\\_04\\_tel/02\\_horthy\\_filmhirado.pdf](https://mediakutato.hu/cikk/2014_04_tel/02_horthy_filmhirado.pdf)
- Földesi Margit (2009): *A megszállók szabadsága*. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Hallin, D. C.–Mancini, P. ([2004] 2008): *Médiarendszerek. A média- és politikai rendszerek három modellje*. Budapest, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet–Gondolat Kiadó.
- Horváth Julianna–Szabó Éva–Szűcs László–Zalai Katalin (szerk.) (2003): *Pártközi értekezletek, 1944–1948. (Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció). Dokumentumok, I–III*. Napvilág, Budapest.
- Hovden, J. F. (2008): *Profane and Sacred. A Study of the Norwegian Journalistic Field*, Ph.D. thesis, Bergen, University of Bergen.
- Hubai László–Szabó Éva (2008): A Magyar Kommunista Párt gazdálkodása (1944–1948). In: Vida István (szerk.): *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása. 1944–1949*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Joó András (szerk.) (2007): „...a háború szolgálatában.” Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. Napvilág Kiadó–Magyar Távirati Iroda, Budapest.
- Lénárt András (2005): „Nevet nem szabad kérdezni!”. Közvélemény-kutatás Magyarországon 1945 és 1949 között. In: Rainer M. János–Standeisky Éva (szerk.): *A demokrácia reménye. Magyarország, 1945*. 1956-os Intézet, Budapest, 146–175.
- Loppert Csaba (1998): „Pártszakadás is, pártkasszád is.” Pillanatképek a „jobboldali” szociáldemokrata sajtó felszámolásáról (1945–1948). *Valóság*, 1998/5.
- Murányi Gábor (2005): „A legrosszabb szovjet film is jobb, mint egy amerikai.” Dokumentumok a szovjet film magyarországi hegemoniájának megteremtéséről (1945–1948). *Múltunk*, 3, 39–101.
- Petrik András (é. n.): A filmhíradók története Magyarországon 1948-ig. In: Hargitai Henrik–Hirsch Tibor (szerk.): *Médiatörténet*. [http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com\\_tanelem&id\\_tanelem=576&tip=0](http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=576&tip=0)
- Romsics Ignác (2010): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Simándi Irén (2012): *Politika, társadalom és gazdaság a Magyar Rádióban, 1945–1948*. Gondolat, Budapest.
- Strömbäck, J. (2008): Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics. *International Journal of Press/Politics*, 13 (3): 228–246. <https://doi.org/10.1177/1940161208319097>
- Sz. Nagy Gábor (2014): A magyar sajtópolitika a koalíciós időszakban (1944–1948) – sajtótörténeti vázlat. *Századok*, 148/6, 1465–1490.

- Sz. Nagy Gábor (2018): *A politikai sajtó és a hatalom viszonya a koalíciós időszakban (1945–1948)*. Doktori értekezés.
- Takács Róbert (2014): Tehenészgiccs a kultúra bölcsőjébe. Amerika-kép Hollywoodon innen és túl 1945 és 1948 között a koalíciós pártok napilapjainak tükrében. *Médiakutató*, 2014 őszi, 65–78. [https://mediakutato.hu/cikk/2014\\_03\\_osz/05\\_amerika\\_kep\\_kommunizmus.pdf](https://mediakutato.hu/cikk/2014_03_osz/05_amerika_kep_kommunizmus.pdf)
- Takács Róbert (2015): A nyomtatott sajtó a koalíciós időszakban (1944–1948). In: Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Wolters Kluwer, Budapest. 256–353.
- Tóth István (2008): A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945–1948). In: Vida István (szerk.): *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása, 1944–1949*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Vass László–Zalai K. László (1991): *A tájékoztatás intézményrendszere és munkásmozgalmi elitje 1944–1948*. Trifer Kiadó.
- Vida István (1975): A demokratikus Magyar Rádió megteremtése és a Magyar Központi Híradó Rt. megalakulása (1945). In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből (1925–1945)*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Zalai K. László (1990): Koalíciós receptek I. Pártok és muzik. Film és politika (1944–48). *Első Kéz-ből*, I. évf., 7. szám, 21–22.
- Zalai K. László (1993): Volt egyszer egy médiaháború: Sajtó és politika 1944–1948. *Társadalmi Szemle*, 1993/6.
- Z. Karvalics László (2001): A malacvilágosság ideje: félszázéves sajtótanulságok nyomában. A sajtószabadság korlátai 1944–48. In: Sükösd Miklós–Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei*. Budapest, Média Hungária Könyvek 2., 105–118.
- Z. Karvalics László–Andreides Gábor (2001): *A Magyar Távirati Iroda története 1945–1946*. Budapest, Napvilág Kiadó.